

FELSEFÎ BİR SİTMANIN GÜDÜMÜNDE ÂSAF HÂLET ÇELEBİ ŞİİRİNDE MELANKOLİ

Âsaf Hâlet Çelebi's Poetry about Melancholy Guided by the Philosophical Fever

Kemal ŞAMLIOĞLU*

Gazi Türkiyat, Bahar 2020/26: 99-104, DOI: 10.34189/gtd.26.006

Öz: Âsaf Hâlet Çelebi'nin poetikasını belirleyen en önemli etken, şairin bilinçaltı yönelimine bağlı olarak zamanda yaptığı yolculuktur. Modernizmin getirilerine karşı kayıtsız kalan insanın içsel olana yönelim göstermesi, aynı zamanda var olan koşullardan kaçış olarak yorumlanabilir. Çünkü modern insanın düzlemsel bir zamanda dış dünyayı önceleme girişimine karşılık iç dünya ile münasebet kurmasını ve soyut şiire kayışını belirttiğimiz gibi çağdaş düşünce pratiklerinden sıyrılışını, bilinçaltı formuna yönelimle açıklanabilecek insanlığın kolektif şuuruna hitap eden bir bağlanış olarak görmek mümkündür. Çelebi'de bilinçaltı formuna bağlı olarak kolektif şuurun yakalanmasını, çok farklı ve değişik yön ve zamanlardan gelen ses yankılarını şiir dilinde imgeleştirerek bir terkip oluşturma gayreti olarak görmek mümkündür. Bu makalede Âsaf Hâlet Çelebi'nin şiirini kuran ve ona bu seslenişin imkânını veren hususlar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Âsaf Hâlet Çelebi, bilinçaltı, iç âlem, modernizm, melankoli.

Abstract: The most important factor that determines the poetics of Âsaf Hâlet Çelebi is the journey of the poet in time, depending on his subconscious orientation. The indifference of the person who is indifferent to the benefits of modernism can be interpreted as an escape from the existing conditions. Because it is possible to see the departure of the modern world from contemporary thought practices as a connection that appeals to the collective consciousness of humanity, which can be explained by the orientation to the subconscious form, as we have stated in order to deal with the inner world and shift the abstract poetry in response to the attempt of prioritizing the outer world in a planar time. Depending on the subconscious form, it is possible to see collective consciousness in Çelebi, to try to create a composition by imagining the echoes of sound coming from many different and different directions and times in poetry language. In this article, the issues that set the poem of Âsaf Hâlet Çelebi and give it the opportunity for this call will be examined.

Keywords: Âsaf Hâlet Çelebi, subconscious, inner world, modernism, melancholy.

GİRİŞ

*“Eski şiirimizin kâinatı yıkıldığı günden beri
Türkçede halledilmemiş bir şiir meselesi vardır.
Eski şiirimizin kâinatı yerli yerinde dururken
bir şiir meselesi yoktu.”*

* Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara/TÜRKİYE. ksamlioglu@hvu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4765-5592>, Gönderim Tarihi: 28.03.2020 / Kabul Tarihi: 25.04.2020.

Yahya Kemal

Zamanı itibarıyla anlaşılamamış fakat bugünlerde şiir denince geçilemeyecek doğu mistisizmine, bilinçaltı ve tasavvufî yönüyle dikkat çeken Âsaf Hâlet Çelebi şiiri derinliklerine nüfuz edildikçe bereketlenen bir özelliğe sahiptir. Onun şiirinin estetik yönü geniş bir kültür coğrafyasıyla yoğrularak arayışların mekânı hüviyetini alır. Divan, tasavvuf, Fars ve Arap şiirinin müktesebatına hâkim olan şair bir yönüyle sathi yaşam vakalarının ötesinde kendine yeni bir yol bulur. Şiirindeki “om mani padme hum”, “he”, “Mısır-ı Kadîm” ve “nûrusiyâh” gibi kullanımlar onun metafizik yolculuğuna esrarengiz ortak oluş olarak kendini gösterir. Âsaf Hâlet Çelebi’nin şiirlerine dair tespitlerin temelinde bu noktanın önemli oranda yer aldığı görülür. Çünkü modern değerlerin sorgulandığı ve sorunsallaştığı aşamada yazarın bir kaçış güdüsüyle alakalı kurduğu terkipler şairde içsel yolculuğun kapısını aralar.

Elbette Âsaf Hâlet şiirinin mistik olanla dünyevî olan arasındaki epistemolojik ayrımı, bir şairin düşünsel serüveninde ve imge yapısında gezindiği şiiriyet alanı ve kült değerlerle de yakından ilişkilidir. Ricoeur’un ifadesiyle imge ve hafızanın ortak noktası namevcutun mevcudiyetiye (2017: 63) söz konusu kült değer dizgesinin tarih ve hatırlayış arasında gezineceği bir yer olmalı; Cioran’ın “Sınırdaki bir durumdur ve şiirsel hâlin uç noktası gibidir. Disiplinin dolambaçlarına girmeden, sadece yazgının teveccühü ile bu baş dönmesine ulaşmış bir lütuf değil de nedir? Rilke’yi bağlarını koparmak görünmez olana yerleşmek için bu lüks yurtsuzun biriktireceği yalnızlıkların sayısını bir düşünün. Hiçbir dış etki sizi zorlamadığı hâlde hiçbir yere ait olmamak kolay değildir.” (2018: 55) soruları işte böyle bir açıdan şairin geçmişle nereye sığmak istediğini veya kaçtığını hatırlatmaya yetebilir. O hâlde Âsaf Hâlet şiirinin mazisindeki olgulara nasıl yaklaşılmalıdır?

Bu bağlamda Mehmet Kaplan’ın Carl Gustav Jung’un “Dört Arketip”inden hareketle yaptığı tespit önemlidir: “Kolektif gayrişuurda varlıklarını muhafaza ederler, bunlar şuurlu olarak dışa dönüldüğü zaman bile kılık değiştirmek suretiyle ortaya çıkabilecekleri gibi, bazen dış âleme aksederek onu bambaşka bir ışıık içinde gösterirler. Bazen Âsaf Hâlet Çelebi’nin şiirlerinde görüldüğü üzere, açık bir şekilde insanları karanlık mağaralarına çağırarak, onlara yeni çağlardan kalma hayalleri gösterirler.” (1990: 167). Dolayısıyla Âsaf Hâlet Çelebi şiirinde bilinçaltına bağlı olarak şiirsel dil kurma eğilimi, en fazla göze çarpan özellik olarak öne çıkar. Şairin var etme sürecinde ilk karşımıza çıkan unsur, bu yolculuğu başlatabilmek için zamansal düzlemi ortadan kaldırması olur. Mesela “Trilobit” şiirinde, şairin soyut imgeleme oluşturduğu hava göz önüne alındığında;

*“Zaman nedir unutmak
Açıp ağzımı
Bütün denizleri içtim
Ve kendim kaybolup
Deniz oldum
Sonsuz deniz oldum” (Çelebi 2016: 39)*

kullanmış olduğu “zaman nedir unutmak”, “ve kendim kaybolup”, “sonsuz deniz oldum” mısralarına bağlı olarak şairin düzlemsel bağlamda zamanı merkezden kaldırıp oluşturduğu iklim, kolektif bilinçaltına bağlı Jung’un düşüncesine paralel olarak bahsettiği mitolojik dünyanın ses yankılarını şiir dilinde yeniden konuşturmasıdır. Bu bakımdan şairin zamanı unutmaması, devre dışı bırakması; bilinçaltına, yaratılışa dair notlara ve daha derinlikli bir yolculuk yaşamasına imkân verir.

Zamanın anlamsızlaştığı soyut derinliğin bir epistemolojik zenginlik oluşturduğu yolculuğu, dönem şairleri tarafından anlaşılamadığı gibi alay konusu da edilir. Çelebi’nin mizacının da biriktirdiği özgün değerlendirme ve terkipler onu şiirimizin bir yönüyle modern tarafı olarak görmeye de müsaittir. Şair “Saf Şiir” yazısıyla pozitivist anlayış ile bilim üzerinden kâinatı okumak isteyen zihnin karşısına insanın içsel yolculuğunu koyar. Bu bilinen nesnelere ve imgelerin müzikalite oluşları ve rezonans hâlinde seyretmeleri bakımından Valery’yi anımsatır (Valery 2020: 192). Onun şiiri kurulu düzenin tüm ideolojik okumalarından koparak kendine tek kelimelik bir taht kurmayı bilir. İlahi kaynaklara ulaşmanın heyecanı ile oluşturulmuş şiirin güncel ile bir derdi olmadığı gibi şiiri ulaşılamamış hazinelerin bilgisine dayanır. Çelebi’nin soyut derinlikli şiiri, kendi tarihinden beslenen bir kültür işçisi olduğunu da gözler önüne serer. Şair bu düşünsel duruşa somut kavramlar üzerinden ancak taze bir terkip ile ulaşır. Tarifi, insanlığın yolculuğu ile başlayan ve onu tanzim eden ilkeler üzerinden yürür.

Şiiri mistik bir yolculuk olarak gören Çelebi, şiirin hayata dair söyleyeceklerinin olmaması gerektiğini düşünür. Onun mistik yolculuğunda sınırlar belli olmayıp zaman tüm dilimleriyle yaşanmaya çalışılır. Şiiri ile sosyal faydayı amaç edinmeyen insanın varoluşsal yolculuğuna işaret eden ve şahsiyet inşası yolunda kararlılık gösteren şair, kendini dinleyenlerin dünyasına taliptir. “Lamartine kendi şiirleri için ‘Ce sont dessouspires de l’âme’ demişti. Ben kendi şiirlerim için ‘Ce sont les bues de l’âme’ diyebilirim. Biraz fazla bir hareket, bir rüzgâr onları yok etmeye kâfidir. Hele fena okuma bile bana yapılacak suikasd için kâfi ve vafidir. Şiirlerim yeni olmakla beraber moda uymak gibi bir kayıttan da azade olduklarını biliyorum.” (Sazyek 2004: 296). Şairin içsel bir duyuşa bağlı olarak mistisizm temalı şiirleri, yine bir bilinçaltı yolculuğuna bağlı oraya çıkan ruhsal formlardır. Fakat Çelebi bu yolculuğunu çok çeşitli mecralarda sürdürür. Bazen yaratılışa dair mitolojik dünyanın ses yankılarını şiir dilinde imgeleştirirken bazen İslâm ve tasavvuf, bazen de Uzak Doğu/Buda temelli dinsel felsefî duyuşları imgeleştirir. Mesela “Nirvana” şiirinde kullandığı ifadelerle dikkat edilirse;

*“ne uyku ne ölüm
hem uyku hem ölüm
(...)
unut renkleri
ve şekilleri*

hepi
ve hiçi" (Çelebi 2016: 57)

şairin özellikle diyalektik unsurları, Doğu mistisizmi ve İslâm tasavvufunun "vahdet-i vücut" anlayışında rastlanacağı üzere Allah'ı bulma ve onda yok olma ilişkisi içerisinde. Çelebi'nin renklerden ve şekillerden azade olması ve belleksel bir silinişe meydan vermesi onu lâ-mekân ve lâ-zaman olan Yaratıcı ile birleştirme ve onda yok olma metaforunu işler hâle sokar. Şairin bu içsel yolculuğunu içsel bir deneyimle bilinçaltı ifade biçimine dönüştürmesini şu cümlede görmek mümkündür: "Galiba gönlümden arzu silinince de irfan yolları açıldı ve bizzat Mesut (yani Buddha) tecelli etmek istedi ve benim kalemimi kullanmaya karar verdi." (Ayvazoğlu 2014: 106). Âsaf Hâlet Çelebi'nin bu sözlerinden hareketle denilebilir ki onun şiir dünyasına etki eden güç, Buda ve mistisizm temayüllü okumaların şiir imgelemi geliştirmesinde önemli bir etkiye sahip olmasıdır. Şairin hipnotik bir trans hâlinde kalemini Buda'ya devretmesi, bir nevi bilinçaltından gelen duyuş formunun şiire aksedilmiş hâlinin habercisidir.

Çocukluk ve "büluğ insiyakları" da Çelebi'nin şiir görüşünü belirleyen temel güdüsel hareket noktaları sayılabilir. "Saf algımı hâkim olduğu çocukluğa duyulan iştihakla, zaman ve mekândan kurtularak huzura erme amaçlanır sanki. Masal dünyasına karışmış çocukluk da, bir iç evrendir; ama buraya sığmaya çalışan yetişkin, bu evrene sığmayacak bir bilinç taşır." (Gür vd. 2015: 364). Dolayısıyla bu etki, Âsaf Hâlet Çelebi'nin şiirlerinde dışsal olgunun içsel formda bir daha tecellisi olarak yorumlanabilir. Çelebi'nin fantastik bir iklim inşa etmesine imkân veren bu insiyakların şiirinde dikkate değer olduğunu söylemek mümkündür. Mesela "Kadıncığım" şiirinde oluşturduğu fantastik hava, masal dünyası içerisinde bir güdüyle şiirini kuran bir şairin görüntüsünü gözler önüne serer.

"oyluk kemiğimi çıkartıp
kendime bir kadıncık yaptım
ve bir şamar vurup
rafa oturttum" (Çelebi 2016: 19)

"oyluk kemiğimi çıkartıp / kendime bir kadıncık yaptım" mısralarında görüleceği üzere, şairin masal dünyasına ait bir düşünsel formda şiir dili kurup bu söylemi kendine has üslubuyla fantastik bir havada verdiği görülür. Şairin özellikle çocukluğun saf duyuş tarzını sanatına yansıtması ve hayal dünyasının sınır tanımaz ikliminde gezinmesi, vurguladığımız içsel yolculuk kavramıyla açıklanabilecek bir durumdur. Çelebi, "Mücerret Şiir" başlıklı yazısında da ifade ettiği gibi; "Alt şuurda kendimi aradığım zaman en ziyade çocukluğumu, çocukluğumun bakir ve ilk tesirlere alışan saf ruhunu buluyorum. Çocukluk psikozunu ve bu psikozu teşkil eden unsurları tanıyorum. Küçüklük muhayyilesini büyüleyen masallar diyarını istediğim gibi dolaşıyorum. Şuurun ilk kıvılcımlarını aydınlattığı sahneleri görüyorum." (1954: 24) şairin bilinçaltı yolculuğuna imkân veren ve bu yolda hudutsuz gezinmesini sağlayan yegâne güç, çocukluğa has saf duyuş formunu ele geçirmiş olmasıdır. Çelebi, çocukluğa ait müşahhas ve folklorik

unsurları şiir dilinde tekrar kurarak aynı zamanda Kültür Şairi (Kaplan 1978: 167) olma özelliğini taşır.

Âsaf Hâlet Çelebi, yolculuğundaki yönelim ve arayış iklimini, zaman kavramının yok oluşunu ve dağınık duyuş formunu şu sözlerle dile getirir: *“Onun için benliğin hudutlarını aşarak taşması, etrafta muayyen bir ruhta mevzileşmekten çıkararak dağınık, diffus bir hâle gelmesi lazımdır.”* (Güngör 1985: 122). Söz gelimi şairin Fransızca şiir yazdığı anda birden kalemini Buda’ya teslim edip Hint ve Doğu felsefesine yönelik imge ve ifadelerin şiirinde oluşması mümkündür. *“Nirvana”* şiirinde hiçlikten bahsederken tasavvufun *“vahdet-i vücut”* anlayışını aynı anda işlemesi, bütün dağınık görünen ruh hâlinin tek bir merkezde toplanıp terkip oluşturması ancak Âsaf Hâlet Çelebi’de mümkün olur. Bu ise parçalı ve dağınık hâlde bulunan olgusal niteliklerin bütün hâline gelmesi ile izah edilebilir. Dolayısıyla Çelebi, bu şiirsel görüş etrafında Yahya Kemal’e nispetle daha çok soyut öğeleri terkip hâline sokan bir şair olarak karşımıza çıkar. Çünkü Yahya Kemal’in şiirlerinde kolektif şuuru kalkış noktası gören düşünce, onun aynı zamanda müşahhas malzeme ile mücerret şiir ortaya koyduğu tezini de savunabilir. Fakat aradaki şu farkla ki Yahya Kemal’in poetik dilinde kolektif şuur ile nitelendirilen şey dışsal öğelerin imgelem dâhilinde kurulup şiir dilinde terkip oluşturmaktan ibaretken Âsaf Hâlet Çelebi’nin yaklaşım noktası, bilinçaltına yönelip oradaki parçaları terkip hâline getirme olarak görülebilir.

Şiirlerinde mistisizmin etkisinin yoğunluğunu vurgulayan Çelebi, şiirlerinin ekseriyetinde Nirvana’ya ulaşmanın yolunun verilmeye çalışıldığını belirtir. Bu aşamaya gelmeden evvel yolculuğa başlayan aday, öncelikle mekân kavramından bîhaber olur;

“acaba ot gibi yerden mi bittim” “Mısır-ı Kadîm” (Çelebi 2016: 18)

akabinde artık kendi değildir ve savrulur,

“ben başka yerdeyim” “Cüneyd” (Çelebi 2016: 11)

“kendim kaybolup

deniz oldum” “Trilobit” (Çelebi 2016: 39)

“bahçe oluyorum

insanlığımdan çıkararak” “Mısır-ı Kadîm” (Çelebi 2016: 18)

daha sonra zamandan sıyrılır ve öteleddir:

“Zamanı nasıl unutmaktayım” “Mısır-ı Kadîm” (Çelebi 2016: 18)

“Zaman nedir unutarak” “Trilobit” (Çelebi 2016: 39)

Dolayısıyla Âsaf Hâlet Çelebi’nin ruhundaki bu dalgalanma, iç âlem ile münasebet kuran kişide zaman kavramının (ç)evrilmesi olarak görülebilir. Şair mistik bir duyuş tarzıyla evrenin zamansal sürekliliğini yıkarak evreni bütün hâlinde görmeyi başarır. Bu bakımdan yaratılışın mit ve arketipleri, şairde bir içsel yönelme olarak karşılaşıp onları imgesel bir şekilde şiir forumunda yeniden kurma biçimini alır. Çelebi’nin *“ot*

gibi yerden bittim" mısrasıyla "deniz oldum" ifadesi, evrenin ortak sembollerle ortaya koyduğu mitsel tanımlamayı yine ortak bir duyuşla, terkip oluştururcasına çocukluk insiyaklarını da merkeze alarak kendine has bir şiir formu kurma biçimidir.

SONUÇ

Türk şiirinin gelenek çerçevesinde hazır/verili tarihsel durumu söz konusu edildiğinde şüphesiz poetika örneği olarak Âsaf Hâlet Çelebi'nin özgün şiir dili dikkatten kaçmaz. Çelebi'nin şiirsel kanatlanışı, münasebet kurduğu kültür ve uygarlık dairelerinin doğal bir etkileşim alanı olarak görülebilir. Kendi varlık krizinin farkında olan Çelebi, poetik tepkilerinde içsel bir başlangıçtan coğrafyalar ötesi kültür ötelğine kapı aralayabilmiş bir sanatkârdır. İçsel olana yöneliş ve bilinçaltına bağlı olarak bizlere o âlemden seslenen Çelebi şiirlerinde, iç âlemin yankılarını özellikle duymak mümkündür. Şairi bu yönelişe sevk eden şeyin temelinde yaşadığı çağdaş düşünce formlarıyla uyumsuzluk, bağlam noktasında bir kopukluk ve rastlantı noktasında uyumsuzluk önemli bir etkiye sahiptir. Modernizmin değer formları ile problem yaşayan Çelebi'yi iç âleme tetikleyen etkenler, onun aynı zamanda dış dünya ve görünüşteki maddesel somut unsurlardan bir kaçışı doğurması, daha çok kendi varlığını iç âlemde sorgulama ve kolektif şuurun dalgalı arketiplerini şiir dilinde evrensel bir düzeye taşıma anlayışı olarak görülebilir. Bu bağlamda şairin zamandaki yolculuğuna imkân veren en etkili güç, birtakım olguların etkisi ile beraber çocukluk insiyakları ve orada gizli kalmış hazineleri gün ışığına çıkarma ihtiyacıdır. Çelebi'nin şiir dilinde kullandığı Hintçe, İbranice, Arapça ifadelerin bilinçaltından evrensele ulaşan şiir diline doğru bir yönelişe işaret ettiğini söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Bu durumun şairde ortaya çıkardığı en bariz özelliği iç âlemdeki kolektif yankıları bir araya getirerek şiir dilinde bir terkip oluşturma gayreti olarak yorumlanmalıdır. Çünkü o kültlerin izini süren bir şairdir.

KAYNAKÇA

- AYVAZOĞLU, Beşir (2014), *He'nin İki Gözü İki Çeşme Bir Âsaf Hâlet Çelebi Biyografisi*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- CIORAN, Emil Michel (2018), *Var Olma Eğilimi*, (Çev. Kenan Sarıalioğlu), İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇELEBİ, Âsaf Hâlet (1954), "Şiirde Ruh Anı", *İstanbul Dergisi*, S. 14.
- ÇELEBİ, Âsaf Hâlet (2016), *Bütün Şiirleri*, İstanbul: Everest Yayınları.
- GÜNGÖR, Semih (1985), *Âsaf Hâlet Çelebi*, İstanbul: Suffe Yayınları.
- GÜR, Alim vd. (2015), *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1978), *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1990), *Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- RICOEUR, Paul (2017), *Haftıza Tarih, Unutuş*, (Çev. M. Emin Özcan) İstanbul: Metis Yayınları.
- SAZYEK, Hakan (2004), *Âsaf Hâlet Çelebi Bütün Yazıları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- VALERY, Paul (2020), *Şiir Sanatı*, (Çev. Ahmet Ölmez), İstanbul: KTB Yayınları.